

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

פרקי תפילה

סידור התפילה לפני התפילה

ראשי פרקים:

סידור התפילה שתהיה שגורה בפיו ✦ שלא תהיה התפילה פגומה ובעלת מום ✦
דקדוק בתפילה ובקריאת התורה ✦ חובת סידור התפילה כשמתפללים מתוך סידור ✦
חובת שליח ציבור לסדר תפילתו ✦ דעת ה"אבן עזרא" על הכנסת פיוטים בסדר התפילה ✦ דעת החולקים על דברי ה"אבן עזרא" ✦ רב כוחו של מי שעוצר את יומו ועומד בתפילה

"ינהר לך מר עיינין קריאה בספר תורה בציבור על איזה ענין מחויב הקורא לדקדק ועל מה גוערין ועל מה מחזירין..."

מאחר שהתפילה במקום הקרבן כאמרו 'ונשלמה פרים שפתנו', הלא דין הוא להישמר בה ממכשולות הלשון אשר נדחו בשתי הידיים מהמדקדקים ובעלי ההלכה, פן יהיה כמקריב בעלי מומין..."

כשאנו עומדים לפני ה' בתפילה ובקריאת התורה, עלינו להיזהר שהמילים יהיו שלמות והנוסח יהיה מתקן, כדי שהקרבן שאנו מקריבים כביכול בתפילתנו, לא יהיה פגום ובעל מום.

דקדוק בתפילה ובקריאת התורה

בהמשך שם כתב בשם היעבץ:

"אבל מי שלא בא לידי מידה זו בנעורים, אי אפשר להטריחו בנחת הטעמים, שטרחו רב ומייגע דיבורו, והפסדו מרובה משכרו, לכן טוב שלא לבלבל הקורא אשר לא נסה באלה".

מי שלא התרגל לדקדק בקריאת אותיות התורה בהטעמה מדויקת ולפי כללי הדקדוק וההגייה, עדיף לא להעיר לו ולתקנו כדי לא לבלבלו. אלא אם כן החסיר או הוסיף אות או טעה בדקדוק. ולדעת הרמ"א מחזירים רק בטעות שמשנה את הענין⁵.

ובשם הרמ"א כתב:

⁴ רבי דוד משרקי (צנעא שבתים), נולד בערך בשנת התנ"ו - רבו המובהק היה סבו רבי אהרן משרקי. נחשב לגדול חכמי תימן בדורו, והיה רבו של רבי יחיא צאלח, מגדולי רבני תימן בכל הדורות. התפרסם בעיקר בזכות ספרו "שתילי זיתים" על חלק אורח חיים של השולחן ערוך, וספרו "ראשי בשמים" על יורה דעה. מלבד זאת כתב הגהות על ספר שיירי כנסת הגדולה.

⁵ ראה שולחן ערוך או"ח סימן קמב, א.

סידור התפילה שתהיה שגורה בפיו

במסכת ראש השנה¹ אומרים חז"ל: "לעולם יסדיר אדם תפילתו ואחר כך יתפלל". לפני העמידה בתפילה עלינו לשנן את נוסח התפילה, כדי שלא נתבלבל. כך הסדר הראוי, בפרט כשמדובר בתפילות שהן פחות שגורות על לשוננו, כמו תפילות החגים וכדו', כמבואר בהמשך הגמרא:

"אמר רבי אבא: מסתברא מילתיה דרבי אלעזר בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים ושל פרקים, אבל דכל השנה - לא".

שואלת הגמרא:

"איני? והא רב יהודה מסדר צלותיה ומצלי! - שאני רב יהודה, כיון דמתלתין יומין לתלתין יומין הוה מצלי - כפרקים דמי".

כלומר שונה דינו של רב יהודה משאר האנשים, כי רב יהודה היה עסוק בתלמודו בהתמדה עילאית והיה מסיים כל שלושים יום את תלמודו, ורק אז היה מתפלל. ומכיוון שהיה מתפלל רק אחת לשלושים יום היה עליו לסדר את תפילתו כדי שהתפילה תהיה שגורה על לשונו. והר"ן² מבאר:

"כדי שתהא תפלתו נשמעת ושגורה בפיו ולא יטעה בה".

שלא תהיה התפילה פגומה ובעלת מום

בשר"ת³ רביד הזהב³ של רבי דוד משרקי⁴ נידונה באריכות השאלה על איזה טעויות מחזירים את הקורא בתורה ועל איזה טעויות מניחים לו כדי לא לצערו ולביישו ברבים, וכך כתב:

¹ ראש השנה לה ע"א.

² הר"ן על הרי"ף יב ע"א בדפיו.

³ שו"ת רביד הזהב סימן מא.

"כל אדם הרוצה להיות שליח ציבור ואפילו יחיד, יש לו לחזור התפילה קודם ולסדרה".

ורבי צדקיה הרופא¹⁰, בעל "שבולי הלקט"¹¹ כתב בטעם הדבר:

"השליח ציבור בעי הסדרה טפי מפני אימת הציבור".

אימת הציבור מביאה את שליח הציבור לידי התרגשות, וקיים חשש גדול יותר שיטעה בתפילתו.

וב"ברכי יוסף"¹² כתב מרן החיד"א¹³ בעקבות הכרעת הרמ"א:

"כשמתפללין מתוך הסידור מותר וכו'. כן נוהגין ברוב תפוצות הגולה ובארץ הצבי, שאינם מסדרים שום תפילה, וסמכו על חילוק רבינו מנוח, ואפילו שהרב רבינו מנוח כתב 'וצריך עיון', וגם מרן חלק עליו. חילוק רבינו מנוח קבעוהו להלכה גדולי ישראל שנות דור ודור, מדורותינו, דלא חזינו לרבנן קשישאי וקדישי דמסדרי, משום דהוא חילוק אמיתי ומורגש לחוש עין רואה ואוזן שומעת, דרגילי טובא בתפילות אשר בספר נכתבים".

מר"ן החיד"א מלמד זכות, אך יחד עם זאת, בהמשך דבריו¹⁴ הוא יוצא נגד הנוהגים לומר תפילת חנוכה ופורים בעל פה, וזו לשונו:

"תפלות ראש חודש חנוכה ופורים, נהגו עתה שלא לסדרם, ולאומרם על פה. ובראש חודש אפשר שסמכו על דעת הטור שהבין דהרא"ש חלק על הרמב"ם דראש חודש אין צריך, ולדידה

ב"מועצת החכמים" של קושטא, בראש מחלקת "איסור והיתר". בשנת הת"ג מונה להיות רב בעיר חירא הסמוכה לאיזמיר. בשנת הת"ח עבר לאיזמיר, ובשנת תכ"א, משנחלש רב העיר רבי יוסף איסקאפה, מילא את מקומו בפועל. בשנת התכ"ו מונה באופן רשמי לרבה של איזמיר. על כיסא הרבנות באיזמיר ישב במשך שבע שנים, עד לפטירתו. ספריו: "כנסת הגדולה" - חיבור המרכזי, פירוש על השולחן ערוך, "שיירי כנסת הגדולה" - הוספות ל"כנסת הגדולה", "יגא דחיי" על הסמ"ג, שו"ת "בעי חיי" (ד חלקים), "פסח מעובין" על הגדה של פסח ו"חמרא וחיי" על מסכת סנהדרין.

⁹ כנסת הגדולה הגהות טור אורח חיים סימן ק, א.

¹⁰ רבי צדקיה הרופא ממשפחת העונים (איטליה), דתתק"ע-ה"ם) - מן הראשונים. בשנותיו הראשונות למד בעיר וירצבורג שבגרמניה אצל תלמידי רבי שמשון משאנץ, במעלי התוספות. בהמשך חזר לעיר הולדתו ברומא, שם למד תורה מפי גדולי העיר ובעיקר מבן דודו רבי יהודה בן רבי בנימין.

¹¹ ספר שבלי הלקט ענין תפילה סימן יב.

¹² ברכי יוסף אורח חיים סימן ק, ב.

¹³ רבי חיים יוסף דוד אזולאי (מרן החיד"א) (ירושלים-ליורנו, איטליה), התפ"ז-התקס"ו - מגדולי הפוסקים, רב ומקובל. למד בישיבתו של רבי חיים בן עטר והיה תלמידם של חכמי ירושלים, בהם הדיין רבי יונה נבון והמקובל רבי דוד חזן. מצעירותו ניחן ביכולת דרשנית, בכישרון כתיבה ובנמרצות רבה. בגיל שבע עשרה החל בכתיבת ספרו הראשון. בזכות אישיותו המיוחדת התמנה על ידי קהילת חברון כשליח (ש"ר) לקהילות היהודים בערי מערב אירופה כדי לאסוף תרומות עבור יהודי חברון. לצד אישיותו המיוחדת, היה חיד"א בעל הופעה חיצונית מרשימה, ומבין כל השליחים, בני דורו, שיצאו מארץ ישראל לתפוצות, היה החיד"א השליח המפורסם ביותר, שהגדיל והאדיר את שמה של ארץ ישראל ונלחם מלחמת כבודה. כתב עשרות ספרים במגוון תחומים: תלמוד, הלכה, פרשנות - ובכלל זה פרשנות מקרא, קבלה, עיונים בתפילה, ביבליוגרפיה ותיעוד של כתבי יד ועוד.

¹⁴ שם אות ג.

"וגדולה מזו כתב מור"ם ז"ל בדרכי משה סימן ס"א לענין קריאת שמע, וזו לשונו: ולי נראה דקשה לשנות המנהג בזה, כי הקריאה בטעמים מפסיד הכוונה, כי אי אפשר למי שלא הורגל בזה מעודו לכוון בניגון ובפירוש המילות, לכן הקורא כדרכו לא הפסיד וכו', והן הן דברינו מריש ועד כען, ואברך את ה' אשר יעצני וברוך אמת הנחני לכוון לדעת גדול כמותו".

כללו של דבר, סדר התפילה דורש הכנה ולימוד קודם התפילה, כדי שההנהגות וההטעמות, הדקדוק והמנגינה, יהיו שגורים בפי המתפלל.

חובת סידור התפילה כשמתפללים מתוך סידור

בימינו כולם מתפללים מתוך סידורים. האם דין זה, שצריך אדם לסדר תפילתו לפני התפילה, נוהג גם היום?

מרן ה"בית יוסף"⁶ מביא דברי רבנו מנוח על הרמב"ם שכתב להקל בזה, אך ה"בית יוסף" עצמו הורה להחמיר, וזו לשונו:

"כתב הרב רבנו מנוח, דהא דצריך להסדיר תפילתו, דווקא כשקורא על פה, אבל כשכתובה לפניו, לא. וצ"ע. עכ"ל. ונראה דאפילו כשכתובה לפניו צריך להסדיר, כדי שתהא שגורה בפיו בזריזות".

גם כשאדם קורא מן הסידור, אינה דומה תפילה ללא הכנה לתפילה שקדמה לה הכנה. כשאדם מסדר תפילתו לפני התפילה, הדיוק רב יותר ושתף הקריאה גדול יותר, והמתפלל יכול לפנות את מחשבתו לכוונת המילים ומשמעותן.

הרמ"א⁷ מלמד זכות על מי שאינו מקפיד בכך, וכותב:

"ואני לא ראיתי בזמן הזה לנהוג לסדר התפילה תחילה, ולכן נראה שסמכו על דברי הרב רבנו מנוח דמסתבר הוא".

אך ב"שולחן ערוך" שם נפסק:

"תפילות של מועדות ושל ראש חודש, צריך להסדיר תפילתו קודם שיתפלל, כדי שתהא שגורה בפיו".

חובת שליח ציבור לסדר תפילתו

למעשה לגבי שליח ציבור החמירו בזה יותר, כי הדבר נוגע לכבוד עבודת ה' וכבוד הציבור, וכך כתב רבי חיים בנבנשתי⁸, בעל "כנסת הגדולה"⁹:

⁶ בית יוסף אורח חיים סימן ק, א.

⁷ דרכי משה הקצר אורח חיים סימן ק, א. ובשולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן ק, א כתב: "ויש אומרים דווקא כשמתפללים על פה, אבל כשמתפללין מתוך הסידור, מותר, דהא רואה מה שמתפלל, וכן נוהגין".

⁸ רבי חיים בנבנשתי (קושטא, איסטנבול), השס"ג-התל"ג - נולד לרבי ישראל בנבנשתי. בצעירותו למד אצל סבו רבי משה בנבנשתי. בהמשך, למד אצל רבי יוסף סאמיגה ורבי צמח נארבוני. למד בישיבתו של רבי יוסף מטראני (מהרי"ט), שהעריכו ואהבו מאד. בשנת השפ"ד, בהיותו בן עשרים ואחד, התמנה להיות חבר

תפוצות ישראל והפכו לחלק בלתי נפרד של סדר התפילה, מתוך שאיפה להתעלות רוחנית ורגשית ודבקות גדולה בה' יתברך.

מקורם של הפיוטים בימי הסבוראים והאמוראים, וקרוב לודאי אפילו בימי התנאים. יוסי בן יוסי חי בארץ ישראל בתקופת הסבוראים, ולצדו ינאי, והבולט שבין הפייטנים הוא רבי אלעזר הקליר, שלפי דעות מסוימות חי בתקופת התנאים ומזוהה עם התנא רבי אלעזר ברבי שמעון. וכך כתב המהר"ח בשם רבו הגדול **האר"י הקדוש** בספר **"שער הכוונות"**¹⁸: "שמעתי בשם מורי ז"ל כי הקליר שסידר קרוב"ץ במחזור האשכנזים הוא רבי אלעזר ברבי שמעון". ולמעשה כבר בעלי **התוספות במסכת חגיגה**¹⁹ מציינים שהוא התנא רבי אלעזר ברבי שמעון, ומקורו במדרש. וכך כתב גם **הרא"ש**²⁰ במסכת ברכות:

"ויש אומרים שתנא הוא, כדאמר בפסיקתא, כד דמיך רבי אלעזר ברבי שמעון קראו עליו דורו 'מכל אבקת רוכל', שהוא תנא קרוב"ץ דרשן ופייטן, והוא תיקן קרוב"ץ לאומרה בג' ראשונות..."

ועוד כתב המהר"ח שם²¹:

"דע לך, כי מורי ז"ל לא היה אומר שום פזמון ושום פיוט ובקשה מאלו שסידרו האחרונים, כגון רבי שלמה בן גבירול וכיוצא, לפי שאלו האחרונים לא ידעו דרכי הקבלה, ואינם יודעים מה שאומרים, וטועים בסדר דיבורם בלי ידיעה כלל. ובפרט פזמון יגדל אלקים חי וכו', וכן וידוי אשמנו באומר ובפועל. וכן ביום הכפורים לא היה אומר וידוי של רבינו נסים, ורבי שם טוב בן אדרוטל, ורבי יצחק בן ישראל, שתיקנו כל אחד וידוי בערבית ושחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה, לא היה אומר אותם כלל.

אבל היה אומר התפילות והבקשות ופזמונים שתיקנו הראשונים, כמו תפילת רבי עקיבא ע"ה, ותפילת רבי אלעזר בן ערך ע"ה, ותפילת רבי נחוניא בן הקנה ע"ה וכן היה אומר כל הפיוטים ופזמונים שתיקן **רבי אלעזר הקליר**, הלא המה במחזור האשכנזים, לפי שכל אלו הראשונים תיקנו דבריהם על פי חכמת האמת, והיו יודעים מה שתקנו. ואף גם אם הם באמצע ברכות יוצר היה אומרם, לפי שהם היו תנאים, והיו יודעים מה היו מתקנים, וכל דבריהם היו מיוסדים על פי האמת..."

הפיוטים שנכתבו בשביל חזרת הש"ץ ומקומם בתוך התפילה נקראים 'קרובות' או 'קרוב"ץ', ראשי תיבות של **"קול רנה וישועה בְּאֵהָלִי צְדִיקִים"**²².

רב כוחו של מי שעוצר את יומו ועומד בתפילה

דיברנו על מעלת הדיוק והדקדוק בתפילה, ועל חובת סידור התפילה ולימודה קודם התפילה, אך יחד עם זאת עלינו לדעת

גם הר"ף הכי סבר... ברם המנהג בחנוכה ופורים להתפלל על פה, אין להם על מה לסמוך. וטוב לזוהר להתפלל לפחות בחנוכה ופורים ומועדים, תפילה הראשונה מתוך הספר".

ומוסיף **ה"משנה ברורה"**¹⁵ בהקשר זה:

"ותפילות ופיוטים שחמור פירושם צריך להסדיר תחילה ולא מהני ספר בזה".

דעת ה"אבן עזרא" על הכנסת פיוטים בסדר התפילה

נאמר בקהלת: **"אֵל תִּבְהַל עַל פִּיךָ וְלִבְךָ אֵל יְמַהַר לְהוֹצִיא דְבַר לְפָנֵי הָאֱלֹקִים כִּי הָאֱלֹקִים בְּשָׁמַיִם וְאַתָּה עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיֶה דְבָרְךָ מְעֻטָּים"**¹⁶. מבאר **ה"אבן עזרא"**:

"אל תבהל - אל יוציא פיך מלין לפניו בכיתו בבהלה וליבך אל ימהר להוציא דבר לאמר משיח ה' מצא עבדך את לבו, ודע כי האלקים ניצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך, כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך, על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן, כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפילה קצרה ויוצא..."

כשאדם עומד לפני מלך מלכי המלכים בתפילה, עליו לדבר לאט לאט, מתון מתון. עליו למדוד את מילותיו ולדייק בהן כדי שכל מילה תהיה ראויה למעמד ותוכל להיכנס בשערי תפילה ולא תלכנה מילותיו לאבדון.

ה"אבן עזרא" היה מופלא בחכמות ונודע בחריפות לשונו. הוא חי בתקופת הר"י מיגאש ונפטר לפני הרמב"ם. ממשיך ה"אבן עזרא":

"חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בליבו שהוא עומד לפני מלך, בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפילתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו... לא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים, והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפילה הקבועה, והיה דברינו מעטים ולא נענש בדין".

דעת החולקים על דברי ה"אבן עזרא"

ה"אבן עזרא" מעלה טיעונים שונים כנגד קבלת הפיוטים בסדר התפילה - השפה הבלתי מובנת, השיבושים בדקדוק, החיקוי והשימוש בצורות שירה ומשקל זרות, ערבוב ושרבוב של ביטויים זרים, ועוד. אולם נמצאו להם לפיוטים סגורים קנאים שהפריכו השגות אל ה¹⁷, ולמעשה הפיוטים נתקבלו ברוב

¹⁸ שער הכוונות דף נ טור ד.

¹⁹ חגיגה יג ע"א.

²⁰ רא"ש ברכות פרק ה, סימן כא.

²¹ סוף טור ג.

²² תהלים קיח, טו.

¹⁵ משנה ברורה סימן ק, סק"ג.

¹⁶ קהלת ה, א.

¹⁷ ראה שבולי הלקט עניני תפילה כח.

מנחה עולה על זכרונו שהגיע זמן התפילה וגונח ונאנח בלבו בהתבוננות האיך שפנה כל היום בהבלי העולם, והוא רץ לסימטה אחת מן הצד ומתפלל מנחה, הגם שאינו יודע כלל מה הוא מדבר, עם כל זה חשוב ויקר לפני הבורא ברוך הוא והאנחה שלו בוקעת רקיעים, ולכן יראו בלק ומואב גם מהאנשים האלו כי רב כוחם.

עצם העובדה שאדם עוצר את חייו כעת ומפסיק את עיסוקיו ועומד לפני ה' בתפילה, זה חשוב ויקר לפני הבורא ברוך הוא, והאנחה שהוא נאנח על כך שפנה היום ולא זכה למלא אותו בתורה ומצוות כראוי, בוקעת רקיעים. לכן בלק ומואב רואים גם באנשים אלה, שעבודת ה' שלהם מעומעמת ומקוררת, כי רב כוחם מאוד.

כי יש מעלה מיוחדת לעצם העמידה לפני ה'. וכך כתב רבי אברהם טברסקי²³ בספרו "מגן אברהם" בריש פרשת בלק:

"וירא בלק וגו'. הענין מה שחרד בלק כל כך מפני בני ישראל עד ששלח אחרי בלעם, זהו מרומז בהכתוב גופא, 'וירא בלק', מה ראה, 'את כל אשר עשה ישראל לאמורי', הוא לשון אמירה ודיבור, היינו מה שישאל עושים באמרי ודיבורי פיהם בתורה ותפילה, ולכן יגר מואב מפני העם - 'עם' הוא לשון קרירות, מלשון גחלים עוממות - היינו גם מאותם שנתקררו מדרכי עבודת ה' יתברך יראו ופחדו.

וכמו שאמר אבא מורי זצוקלה"ה בשם הבעש"ט זצוקלה"ה, שגם זה האיש המוטרד בעסקיו כל היום בשווקים וברחובות וכמעט ששוכח שיש בורא עולם, רק בעת שמגיע לזמן תפילת

²³ רבי אברהם טברסקי (המגיד מטריסק) (ואהלין שבאוקראינה-טריסק), התקס"ו-התרמ"ט - מייסד חסידות טריסק ומגדולי האדמורי"ם בדורו. מסופר שכבר בהיותו כבן שנתיים וחצי ניחן בזיכרון מופלא. כשנסע עם אביו ומשפחתו לחתונה בעיר יז'ני שמע דרשת בעל התניא בתורת החסידות, ושנים רבות לאחר מכן ידע לחזור על הדרשה במלואה בצורה מדויקת, על אף שהיה תינוק כששמעה. לאחר נישואיו התיישב בעיר טורסק ושימש בה כמגיד מישרים. כשנפטר אביו, עלה על כס האדמורי"ת וייסד בעירו את חסידות טריסק. רבבות חסידים הסתופפו בחצרו, ביניהם נמנו גם גדולי האדמורי"ם בפולין. ספרו "מגן אברהם" הוא ספר חסידי יסודי בענייני אמונה, ענוה וקדושה.